

องค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26^{*}
FACTORS AND INDICATORS FOR THE ROLE OF MONKS
IN THE 26th BUDDHIST CENTURY

พระมหาอำคา วรปัญญา (สุขแดง), ยุพาพร ยุภาศ, ภักดี โพธิ์สิงห์
Phramaha Amka Worapanyo (Sukdaeng), Yupaporn Yupas, Phakdee Phosing
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Rajabhat Mahasarakham University
Corresponding Author E-mail: Phramahaamka999_@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา สร้างและตรวจสอบ พร้อมทั้งยืนยันความสอดคล้อง กลมกลืนโมเดลองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ใช้วิธีวิจัยแบบผสมวิธี การวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 35 ท่าน การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามพระสงฆ์ภาค 10 จำนวน 480 รูป กลุ่มตัวอย่างใช้ เกณฑ์ไม่น้อยกว่า 20 เท่าของตัวแปร วิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และโมเดล ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) ให้ผู้เชี่ยวชาญยืนยันจำนวน 15 ท่าน

ผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบ มี 4 มิติ 16 ตัวบ่งชี้หลัก และ 145 ตัวบ่งชี้ย่อย ดังนี้ (1) การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ 1.1) การเป็นเนื่อานุบุญของประชาชน 1.2) การเป็นผู้นำศาสน พิธี 1.3) การบริหารจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี 1.4) การกระตุ้นทางปัญญา (2) การ สงเคราะห์สังคม 2.1) การสงเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 2.2) การเสริมสร้างศรัทธา 2.3) การเป็น ที่ปรึกษาในสภาวะทุกข์ 2.4) การส่งเสริมงานสาธารณสงเคราะห์ (3) มิติการพัฒนาชุมชน 3.1) การส่งเสริมชุมชนศิลป 5 ประชาเป็นสุข 3.2) การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชุมชน 3.3) การส่งเสริมนวัตกรรมท้องถิ่น 3.4) การสร้างเครือข่ายชุมชน (4) มิติการเป็นศูนย์รวมจิตใจ 4.1) การพัฒนาวัด ประชา รัฐ สร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส 4.2) การสร้างแรงบันดาลใจ 4.3) การเผยแผ่ศาสนาธรรมในยุคออนไลน์ และ 4.4) การส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธในยุคปกติใหม่

คำสำคัญ: องค์ประกอบ; ตัวบ่งชี้; บทบาทพระสงฆ์; พุทธศตวรรษที่ 26

Abstract

This research aimed to study, create, check, and confirm the harmony of model factors, leading indicators, and sub-indicators for the role of monks in the 26th Buddhist century, conducted with mixed research methods. The qualitative research collected data and information from document analysis and interviewing of 35 key informants who were experts. The quantitative research collected data and information from 480 monks with a questionnaire in the Sangha Administrative Region 10 administrative area using a criterion of not less than 20 times the variables. Analysis of average, standard deviation and confirmed factoring analysis (CFA) by 15 experts.

The results of the research showed that the factors had 4 dimensions, 16 leading indicators and 145 sub-indicators as follows: 1) spiritual leadership consisting of 1.1) being the people's field of merit, 1.2) ordinance leadership, 1.3) conflict management through Buddhist peaceful methods, 1.4) wisdom stimulation. (2) social assistance consisting of 2.1) assistance by kindness, 2.3) mental vaccine reinforcement, 2.4) promotion of public welfare work, (3) community development dimension consisting of 3.1) community promotion with 5 precepts for people's happiness, 3.2) promotion and conservation of community arts and culture, 3.3) promotion of the local innovations, 3.4) making of the community network, (4) the dimension of being the center of the mind consisting of; 4.1) the development of Wat Pracha Rat Sangsuk, Happiness Creating Monastery, People, State, by 5S's activities, 4.2) making of inspiration, 4.3) spreading religion in the online era and 4.4) promotion of health by the Buddhist way of life in the new average era.

Keywords: Factors; Indicators; The Role Monks; 26Th Century Buddhist

บทนำ

ภูมิหลังการเกิดขึ้นทุกศาสนาในโลกนี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อแก้ปัญหาสรรพทุกข์ของมวลมนุษยชาติ (ประเวศ วะสี, 2557) เห็นได้จากตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระปฏิปทา พุทธจริยา และพุทธกิจ ที่ทรงกระทำแบบอย่างแก่พุทธบริษัท เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ บรรลุประโยชน์ 3 อย่าง คือ 1) ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) 2) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) และ 3) ประโยชน์ร่วมกัน (อุภยัตถะ) ในปัจจุบัน (ทิวรรธมมิกัตถะ) ได้แก่ ประชาชนมีปัจจัย 4 ดำรงชีพ อนาคต (สัมปรายิกัตถะ) ได้แก่ มีปัญญาและจิตใจที่มีความสุข และเกิด

ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ) ได้แก่ ความสุขจากนิพพาน มีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่เสมอ เพราะปราศจากกิเลส เป็นจุดหมายสำคัญในการสถาปนาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงจนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน คือ พุทธศตวรรษที่ 26 (พ.ศ. 2501- พ.ศ. 2600) (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.), 2551) และได้แผ่ขยายไปทั่วโลก หนึ่งในนั้นคือประเทศไทย หรือดินแดนแหลมทองในอดีตที่เริ่มแผ่เข้ามาในราวพุทธศตวรรษที่ 3 (พ.ศ. 303) (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2554) พระพุทธศาสนากับสังคมไทยจึงมีประวัติร่วมกันที่ยาวนาน และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตผู้คนส่วนใหญ่ตั้งแต่เกิดจนตาย จากการสำรวจปี พ.ศ. 2561 พบว่า มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาอยู่ร้อยละ 93 หรือประมาณ 64 ล้านคน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561) ในฐานะเป็นสถาบันหลักของชาติ ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 67 ว่า “รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือ พึงส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา การเผยแผ่หลักธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา” (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2560)

ปัจจุบันแม้ว่าประชาชนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาก็ตาม กลับพบว่า บทบาทพระสงฆ์มีความสำคัญกับสังคมน้อยลงไม่เหมือนในอดีต จากบทวิเคราะห์ของไข่มุกอุทัยวาลี (2537) ได้ชี้ให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2440) เป็นต้นมา ได้ส่งผลกระทบต่อกลไกบทบาทของพระสงฆ์ลง ทั้งด้านการศึกษา และจารีตหลักสังคม นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นสู่เส้นทางของการเสื่อมสลาย พระไพศาล วิสาโล ยังเห็นว่า สมัยก่อนพระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาททางธรรมอย่างเดียว แต่ยังมีบทบาททางโลกด้วย เช่น นำพัฒนาชุมชน เป็นผู้ไกล่เกลี่ยระงับความขัดแย้ง ต่อมาเมื่อ “โลก” กับ “ธรรม” ได้ถูกแยกจากกัน ในปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ที่รัฐนำเอาระบบการศึกษาไปอยู่นอกกำแพงวัด พระสงฆ์หรือฆราวาสบางกลุ่ม ก็มีแนวโน้มที่จะไม่สนใจสังคม โดยมองว่า การปฏิบัติสมณกิจในวัดเป็นเรื่องพระสงฆ์ ส่วนการใช้ชีวิตทางโลกเป็นเรื่องฆราวาสไป ทั้ง ๆ ที่ส่วนตัวกับส่วนรวมไม่สามารถแยกจากกันได้ ผวนวกกับปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น ปัญหาความเสื่อมทางศีลธรรม (เดชทัต ปิกขานนท์ และชีษ จุลราช, 2563) ปัญหาวงจรชั่วร้ายของชีวิตและสังคมมนุษย์ “โง่ จน เจ็บ” ซึ่งเกิดจากมูลรากกิเลสที่เป็นกับดักขัดขวางการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ตัณหา (ความต้องการไม่สิ้นสุด) มานะ (ความถือตน) และทิฐิ (การยึดถือความคิดตนเป็นใหญ่) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2561) เป็นโรคกิเลสที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจมนุษย์ ส่งผลให้เกิดปัญหาภายนอกอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาภัยคุกคามที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งภัยคุกคามได้ปานกลาง ความเหลื่อมล้ำ และความไม่สมดุล (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2560)

พระสงฆ์ในฐานะเป็นพลเมืองสังคมที่มีศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว คือ เป็นสาวกพระพุทธเจ้า และเป็นเนื้อนาบุญที่บุคคลเคารพบูชา (นิภาภรณ์ แสงสว่าง และคณะ, 2557) จะมีวิธีการอย่างไรในการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ทั้งการปฏิบัติสมณกิจส่วนตนและส่วนรวม โดยเริ่มต้นจากการปฏิบัติสมณกิจในกิจวัตร 10 อย่างก่อน เช่น บิณฑบาต กวาดลานวัด ปลง

อาบัติ ฯลฯ (พุทธทาส ภิกขุ, 2544) และขยายไปสู่การปฏิบัติสมณกิจอีก 6 อย่าง ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ (พระราชวรเมธี และคณะ, 2560) ตามกรอบพระธรรมวินัยและความคาดหวังของสังคม (พระราชปัญญารังษี (วีระเวส พาเจริญ), 2553) เพื่อรองรับกับความท้าทายใหม่ ๆ ภายใต้บริบทสังคมโลกที่เปลี่ยนไป ตามที่ สุวิทย์ เมษินทรีย์ (2563) แสดงให้เห็นว่า “เมื่อโลกเปลี่ยน คนต้องปรับทั้งภายในตนเองและความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สังคม และการเตรียมพร้อมสู่โลกหลังการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19)” นอกจากนี้ ยังรวมถึงการปรับบทบาทจากฝ่ายรับ มาเป็นการให้คืนกับชุมชนและเชื่อมโยงกับสังคมมากขึ้น (บุญทัน ดอกไธสง, 2561) โดยมุ่งเน้นการพัฒนา “จิตใจ และปัญญา” เพื่อให้ประชาชนศรัทธาและนำหลักธรรมไปปฏิบัติ เกิดเป็นความสุขมวลรวมของคนในชาติ (คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม, 2560) บนฐานการอาศัยเกื้อกูลกันของรัฐ บ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน หรือ “รัฐ บ ว ร” ได้แก่การเป็นที่พึ่งบรร สอนธรรมะ นำปฏิบัติ ปรีกษาดี มีส่วนช่วยสังคม บำบัดทุกข์ผู้ประสบภัย ให้ความช่วยเหลือทางกาย บำรุงขวัญและกำลังใจ (พระครูสมุห์ไพฑูรย์ สิริภทโท และพระคณะ, 2564) ถือว่าเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมของพระสงฆ์ บุญทัน ดอกไธสง ได้ให้หลักคิดสำคัญไว้ว่า “พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีส่วนช่วยเหลือชุมชน ด้วยการแปลงพระไตรปิฎกเป็นโลกียทรัพย์เพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้ได้ และแปลงเป็นอริยทรัพย์เพื่อช่วยชาวบ้านให้พ้นทุกข์ด้วย เป็นหน้าที่พระสงฆ์ ต้องทำด้วยจิตเมตตา” สัมภาษณ์ บุญทัน ดอกไธสง, (2564) ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงย้ำเตือนให้พระสงฆ์นึกถึงอุปการคุณของชาวบ้านที่อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคหบดีผู้อุปถัมภ์ บำรุงเธอด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร ถือว่าเป็นผู้มีอุปการะมาก ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธื บริบูรณ์ ครบถ้วน แก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถือว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมาก ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิต ต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่” (ขุ.อิติ (ไทย) 25/107/486)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น การวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการนำเสนอบทบาทพระสงฆ์ที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติสมณกิจทั้งสองส่วน คือ การปฏิบัติสมณกิจส่วนตนและการปฏิบัติสมณกิจส่วนรวม ภายใต้บริบทสังคมโลกที่เปลี่ยนไปตามกรอบพระธรรมวินัยและความคาดหวังของสังคมในปัจจุบัน เพื่อพัฒนาจิตใจ และปัญญา ต่อยอดไปสู่พุทธศตวรรษที่ 27, 28, 29 ผ่านองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ที่มองเห็นอย่างเป็นรูปธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง บนฐานความร่วมมือของ “รัฐ บ ว ร” โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์ทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ ประโยชน์ส่วนตน (อัตตัตถะ) ประโยชน์ส่วนรวม (ปรัตถะ) และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองส่วนคือพระสงฆ์และสังคมส่วนรวม (อุภยัตถะ) ทั้งในปัจจุบัน อนาคต และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26
2. เพื่อสร้างและตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 กับข้อมูลเชิงประจักษ์
3. เพื่อยืนยันความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 โดยผู้เชี่ยวชาญ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ด้วยการวิเคราะห์เอกสารและหลักฐาน (Document) และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ (In-depth interview) จำนวน 35 รูปหรือคน คัดเลือกพระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ที่มีความรู้และประสบการณ์ทางด้านพระพุทธศาสนา ในลักษณะเผชิญหน้ากับแหล่งข้อมูลปฐมภูมิเพื่อค้นหาความรู้ที่เป็นความจริง

ระยะที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อสร้างและตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ด้วยแบบสอบถาม (Questionnaire) มาตรฐานประมาณค่า 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ประชากร คือ พระสงฆ์ในเขตการปกครองของคณะสงฆ์ภาค 10 ประกอบด้วย 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ นครพนม ยโสธร มุกดาหาร และอำนาจเจริญ จำนวน 20,755 รูป (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2563) กลุ่มตัวอย่าง คือ ตัวแทนพระสงฆ์ในเขตพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ภาค 10 จำนวน 480 รูป ได้มาโดยใช้เกณฑ์ไม่น้อยกว่า 20 เท่าของตัวแปร ตามข้อเสนอแนะของ Costello & Osborne (2005) จึงกำหนดอัตราส่วน 30 ตัวอย่าง ต่อ 1 ตัวแปรสังเกตได้ (30 เท่าของกลุ่มตัวอย่าง X 16 ตัวแปรสังเกตได้) ใช้การหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบสัดส่วน จากนั้นทำการสุ่มอย่างง่าย (Sample Random Sampling) ด้วยวิธีการจับฉลาก ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์และตรวจสอบโมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ ใช้การวิเคราะห์ Confirm Factoring Analysis (CFA) ตามเกณฑ์การพิจารณาความสอดคล้องกลมกลืนโมเดลของสุนทรพจน์ ดำรงค์พานิช (2555)

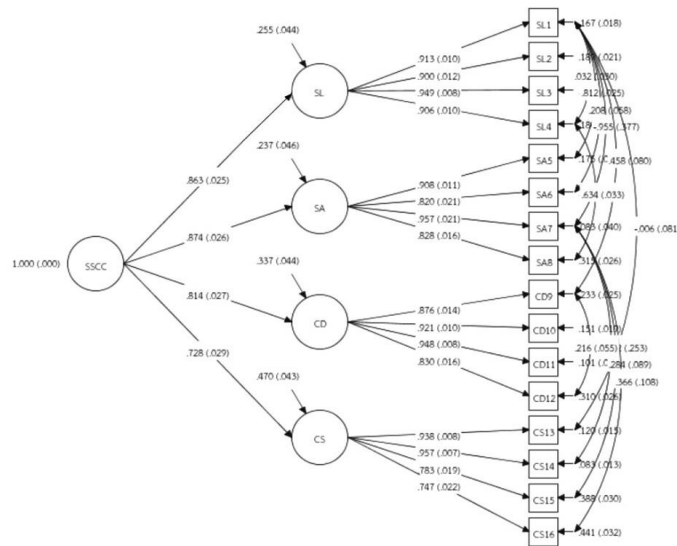
ระยะที่ 3 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อยืนยันความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อยบทบาทพระสงฆ์ใน

พุทธศตวรรษที่ 26 ที่พัฒนาขึ้นกับข้อมูลเชิงประจักษ์ กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เชี่ยวชาญ (Expertise) จำนวน 15 ท่าน ใช้แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ให้ตรวจสอบ ประเมินและยืนยัน จะไม่มีการเผชิญหน้าโดยตรงกับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้มีอิสระอย่างเต็มที่ในการ แสดงความคิดเห็น ใช้การวิเคราะห์ทางสถิติ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน ค่าฐานนิยม และค่าพิสัย ระหว่างควอไทล์ ในการพิจารณาคำตอบ กำหนดเกณฑ์ตามแนวคิดของ Best (1981)

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษา พบว่า องค์ประกอบมี 4 มิติ ประกอบด้วย 16 ตัวบ่งชี้หลัก และ 145 ตัวบ่งชี้ย่อย โดยสังเขป ดังนี้ (1) มิติการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ มี 4 ตัวบ่งชี้หลัก ได้แก่ 1.1) การเป็นนอานาบุญของประชาชน 1.2) การเป็นผู้นำศาสนพิธี 1.3) การบริหารจัดการความ ขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี 1.4) การกระตุ้นทางปัญญา และมี 39 ตัวบ่งชี้ย่อย (2) มิติการ สงเคราะห์สังคม มี 4 ตัวบ่งชี้หลัก ได้แก่ 2.1) การสงเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 2.2) การ เสริมสร้างวัคซีนใจ 2.3) การเป็นที่ปรึกษาในสภาวะทุกข์ 2.4) การส่งเสริมงานสาธารณสงเคราะห์ และมี 37 ตัวบ่งชี้ย่อย (3) มิติการพัฒนาชุมชน มี 4 ตัวบ่งชี้หลัก ได้แก่ 3.1) การส่งเสริมชุมชน ศีล 5 ประชาเป็นสุข 3.2) การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชุมชน 3.3) การส่งเสริม นวัตกรรมท้องถิ่น 3.4) การสร้างเครือข่ายชุมชน และมี 27 ตัวบ่งชี้ย่อย (4) มิติการเป็นศูนย์รวม จิตใจ มี 4 ตัวบ่งชี้หลัก ได้แก่ 4.1) การพัฒนาวัด ประชา รัฐ สร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส 4.2) การ สร้างแรงบันดาลใจ 4.3) การเผยแผ่ศาสนาธรรมในยุคออนไลน์ 4.4) การส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธ ในยุคปกติใหม่ และมี 42 ตัวบ่งชี้ย่อย

2. ผลการสร้างและตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ พิจารณาจากการวิเคราะห์ข้อมูลพระสงฆ์ผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 480 รูป พบว่า ผู้ตอบ แบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของตัวบ่งชี้ที่อยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด มี ค่าเฉลี่ยระหว่าง 3.94 - 4.46 จากนั้นนำตัวบ่งชี้ ที่ผ่านเกณฑ์ระดับมากขึ้นไป จำนวน 145 ตัว บ่งชี้ย่อย ไปวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน เพื่อหาค่าน้ำหนักของตัวบ่งชี้และตรวจสอบโมเดล องค์ประกอบและตัวบ่งชี้ จากการตรวจสอบค่าความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) ของโมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 โดยมีค่า $\chi^2 = 68.648$, $df = 44$, $P - Value = 0.501$, $CFI = 0.997$, $TLI = 0.993$, $SRMR = 0.023$, $RMSEA = 0.035$ และ $\chi^2/df = 1.560 < 2$ แสดงว่า โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างองค์ประกอบและตัว บ่งชี้มีความเชื่อมั่นเชิงโครงสร้าง เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน คือ อยู่ระหว่าง 0.559 - 0.917 แสดงผลการวิเคราะห์เชิงยืนยันโมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษ ที่ 26 ดังภาพที่ 1

$\chi^2 = 68.648$, $df = 44$, $P - \text{Value} = 0.501$, $CFI = 0.997$, $TLI = 0.993$, $SRMR = 0.023$
 $RMSEA = 0.035$ และ $\chi^2/df = 1.560 < 2$

ภาพที่ 1 โมเดลการวิเคราะห์เชิงยืนยันองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์
 ในพุทธศตวรรษที่ 26

3. ผลการยืนยันความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ ที่พัฒนาขึ้นโดยพิจารณาจากค่าตอบของผู้เชี่ยวชาญและค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้ 1) ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป 2) ค่ามัธยฐาน ตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป และ 3) ค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ตั้งแต่ 1.50 ลงมา ถือว่าผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นสอดคล้องกันสูง มีความเหมาะสมที่จะนำไปปฏิบัติ จากการศึกษาพบว่า ค่าเฉลี่ย ระหว่าง 4.14 – 4.64 ค่ามัธยฐาน ระหว่าง 4.00 – 5.00 ค่าฐานนิยม ระหว่าง 4.00 – 5.00 และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ระหว่าง 1.00 - 1.50 หมายความว่าผู้เชี่ยวชาญ มีความเห็นสอดคล้องกันว่าโมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 มีความเหมาะสมในระดับมากถึงมากที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า องค์ประกอบ มี 4 มิติ คือ มิติการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (SL) มิติการสงเคราะห์สังคม (SA) มิติการพัฒนาชุมชน (CD) และมิติการเป็นศูนย์รวมจิตใจ (CS) โดยเรียงค่าน้ำหนักองค์ประกอบจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ องค์ประกอบและตัวบ่งชี้หลัก ที่มีค่าน้ำหนักมากที่สุด คือ มิติการสงเคราะห์สังคม (SA) ได้แก่ ตัวบ่งชี้หลักด้านการเป็นที่ปรึกษาในสภาวุฑ์ (SA7) มีค่าเท่ากับ 0.957 มิติการเป็นศูนย์รวมจิตใจ (CS) ได้แก่ ตัวบ่งชี้หลักด้านการสร้างแรงบันดาลใจ (CS14) มีค่าเท่ากับ 0.957 เช่นเดียวกัน รองลงมา คือ มิติการเป็นผู้นำทาง

จิตวิญญาน (SL) ได้แก่ ตัวบ่งชี้หลักด้านการบริหารจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี (SL3) มีค่าเท่ากับ 0.949 และน้อยที่สุด คือ มิติการเป็นศูนย์รวมจิตใจ ได้แก่ ตัวบ่งชี้หลักด้านการส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธในยุคปกติใหม่ (CS16) มีค่าเท่ากับ 0.747 โดยรวมแล้วองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ทั้งหมด พบว่า มีค่าน้ำหนักอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด มีรายละเอียด ดังนี้

1. การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาน หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงถึง การเป็นผู้นำศีลธรรมของสังคมที่อยู่บนพื้นฐานการพัฒนาศักยภาพของบุคคลจากภายในสู่ภายนอกบนฐานศีล สมาธิ และปัญญา โดยการพัฒนาความเป็นผู้ที่เติบโตในความเชื่อ ความศรัทธาต่อคุณธรรม ความถูกต้องดีงามเป็นพื้นฐาน และด้วยความเข้มแข็งแห่งศรัทธานั้นได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตให้กระทำการที่ถูกต้องและเป็นคุณประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้หลัก คือ 1) การเป็นเนืองนิตย์ของประชาชน 2) การเป็นผู้นำศาสนพิธี 3) การบริหารจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี และ 4) การกระตุ้นทางปัญญา โดยมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุดสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระพุทธิสาสน์ พานิชโกไคยนันท์ (2561) พบว่า บทบาทพระสงฆ์ในฐานะการเป็นผู้นำทางจิตวิญญานมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา คือ ผู้นำเชิงสัญลักษณ์ การเผยแผ่ การพัฒนาสังคม และผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏว่าการบริหารจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี มีค่าน้ำหนักมากที่สุด ทั้งนี้ อาจเนื่องจากว่าพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการสร้างสันติสุขให้เกิดสันติภาพ เกิดความสงบเรียบร้อยของคนในสังคมอยู่อย่างไม่เบียดเบียนกัน เกิดภาวะที่เป็นสุข สงบจากกิเลส ซึ่งเป็นสาเหตุความขัดแย้ง จากการวิจัยของพระครูประโชติรัตนกร รตนโชโต (น้อยศิริสุข) (2558) พบว่า การสร้างสันติภาพนั้นต้องประกอบด้วยการรักษาศีล (ศีล 5) สมาธิ เมตตา กรุณา ขันติ ภาวนาปัญญา เพื่อก้าวข้ามรากเหง้าของความขัดแย้ง ที่เกิดจากการทุจริต ทิฐิ ความยึดถือความเห็นของตนเองเท่านั้น การบริหารจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี ซึ่งพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญญากร) (2547) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พระพุทธศาสนามีพรตชนะต่อความขัดแย้งในระดับโลกวิสัยจัดเป็นความทุกข์ และเป็นธรรมชาติที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) ของบุคคลและสังคมอย่างหนึ่ง ส่วนในระดับโลกุตระ จัดเป็นสภาวะที่ไร้ความขัดแย้ง สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมาจากการทำงานร่วมกันระหว่างปัจจัยภายใน ได้แก่ กุศลมูล อกุศลมูล ตัณหา ทิฐิ และมานะ ผวนกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ข้อเท็จจริง ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม และโครงสร้างที่บิดเบี้ยว ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงนำชุดสันติวิธีมาใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ดังปรากฏในอธิกธมมสังคหะ ประกอบด้วยการเจรจาตนเอง การไกล่เกลี่ยด้วยคนกลาง การตั้งคณะกรรมการไต่สวน การพิจารณาตัดสินโดยสังฆสภา ซึ่งกลยุทธ์ประกอบด้วย การตัดสินโดยการเจรจา การใช้เสียงข้างมาก การโน้มน้าว การประนีประนอม เป็นต้น จากผลการวิจัยของประสิทธิ์ กุลบุญญา (2557) ยังพบว่า การจัดการความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธี จะต้องเริ่มจากตนเองก่อน ด้วยการเรียนรู้จิตของตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการขจัดความขัดแย้ง

จากนั้นจึงจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคล ครอบครัว และส่วนรวม เพื่อให้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ด้วยหลักเมตตาธรรม

2. การสงเคราะห์สังคม หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงถึง การดำเนินการทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ หรือกลุ่มคนที่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นชาติ และผู้ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ให้มีความสุขทั้งทางกายและจิตใจ มีปัจจัยที่จำเป็นในการครองชีพ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ช่วยให้ได้รับการศึกษา ให้มีความสามารถในการพัฒนาสังคม มีความเจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในชีวิต ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้หลัก คือ 1) การสงเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 2) การเสริมสร้างวัคซีนใจ 3) การเป็นที่ปรึกษาในสภาวะทุกข์ และ 4) การส่งเสริมงานสาธารณสงเคราะห์ พบว่า โดยรวมมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุด ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่าศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) เป็นบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ ซึ่งพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2530) ให้ทรงสนะไว้ว่า พระพุทธศาสนามีหน้าที่หลัก คือ แก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ ทั้งส่วนเฉพาะบุคคลและหน้าที่ต่อสังคม พระสงฆ์จึงเป็นตัวแทนและเครื่องปรากฏของศาสนาที่จะต้องดำรงมั่นในสมณกิจส่วนตน (อัตตัตถะปฏิบัติ) และสมณกิจส่วนรวม (ปรตถะปฏิบัติ) ที่องค์กรคณะสงฆ์ควรให้ความสำคัญจากการศึกษาของณัชพล ศิริสวัสดิ์ (2564) ได้นำเสนอ บทความวิจัย เรื่อง การศึกษาเครือข่ายงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ผลการศึกษา พบว่า งานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยมีความสำคัญ จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาและนโยบายทางสังคมเข้ามาร่วมสนับสนุน ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2560-2564 และการสนองพระดำริของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก โดยมีสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นแกนกลางดำเนินงาน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาองค์ประกอบการสงเคราะห์สังคมเป็นรายด้าน พบว่า ตัวบ่งชี้หลักด้านการเป็นที่ปรึกษาในสภาวะทุกข์ มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุด อาจเป็นเพราะการสงเคราะห์สังคม ในด้านการเยียวยาจิตใจผู้ที่อยู่ในห้วงความทุกข์นั้นมีความสำคัญ เป็นการช่วยเหลือให้เขาเหล่านั้นผ่านพ้นวิกฤตด้วยธรรมะ เข้าใจความทุกข์ที่เกิดขึ้น และใช้ปัญญาไตร่ตรองสามารถคลายทุกข์ได้ด้วยตนเอง จากการศึกษาของโสริช โพธิแก้ว (2540); โสริช โพธิแก้ว (2535) พบว่า การให้คำปรึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่อาศัยหลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อดึงคนที่อยู่ในความมืดให้ออกมาสู่ความสว่าง เป็นเหมือนสะพานจิตใจเชื่อมโยงมนุษย์เข้าหากัน ศิลปะในการให้คำปรึกษาจึงเป็นทักษะที่มีประสิทธิภาพอันหนึ่งที่มนุษย์พึงมี เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน โดยอาศัยวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นวิถีทางสู่บุคลิกภาพที่สมบูรณ์ สมานและการเปลี่ยนระดับจิตจากมิจฉาทิฐิ สู่สัมมาทิฐิ สติและวิปัสสนา ซึ่งเป็นวิถีทางสู่การเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2538) ได้ให้ทรงสนะไว้ว่า การให้คำปรึกษาเป็นการแนะแนวที่จะให้บุคคลสามารถช่วยเหลือตนเองได้

โดยทั่วไปคนทั้งหลายยังพึ่งตนเองได้ไม่เต็มที่ หรือมีระดับการพึ่งตนเองยังไม่สมบูรณ์ จึงต้องการผู้มาชี้แนะให้คำปรึกษา เมื่อช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ก็ต้องมีผู้ช่วยให้พึ่งตนเองได้ โดยใช้ภาษาและกิจกรรมเข้ามาช่วย ถือเป็นหน้าที่ของการแนะแนวหรือให้คำปรึกษา จากผลการศึกษาของพระสุภาพ สุภาโว (2561) ระบุว่า พระสงฆ์ควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการให้วัดเป็นแหล่งปลอดภัยปลอดภัย ควรนำธรรมะมาใช้ส่งเสริมในการบำบัดโรคให้แก่ประชาชน และควรมีบทบาทในการบำบัดเยาวชนและประชาชนผู้ติดยาเสพติด เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2540) ได้เขียนอธิบายถึงพุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎกของพระพุทธเจ้าเพื่อมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับการสอนมากที่สุด เป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ให้คำปรึกษา จากผลการวิจัยของประทีป พิชทองหลาง (2556) พบว่า รูปแบบการปรึกษาเชิงพุทธตามหลักกัลยาณมิตร ประกอบด้วยแนวทางปฏิบัติในการปรึกษา ทั้งส่วนของผู้ให้การศึกษา และผู้ขอรับการปรึกษา พึ่งตั้งอยู่บนฐานของความเป็นกัลยาณมิตร คือ ปรัตถุสส และโยนิโสมนสิการ ผ่านกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ 1) สร้างศรัทธา 2) สนทนาเปิดใจ 3) เสริมธรรมเสริมปัญญา และ 4) แสวงหาสันติ

3. มิติการพัฒนาชุมชน หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงถึง กระบวนการรวมกำลังกันระหว่างประชาชนในชุมชนกับพระสงฆ์ในฐานะผู้มีส่วนร่วมเพื่อช่วยกันปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ และผสมผสานเข้าเป็นวิถีของชุมชน ทำให้ประชาชน สามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าได้อย่างเต็มที่ โดยองค์ประกอบมิติการพัฒนาชุมชน มี 4 ตัวบ่งชี้หลัก คือ 1) การส่งเสริมชุมชนศิลป 5 ประชาเป็นสุข 2) การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชุมชน 3) การส่งเสริมวินัยกรรมท้องถิ่น และ 4) การสร้างเครือข่ายชุมชน โดยรวมมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูพิมลปัญญาคุณุต (บุญทา อินต๊ะปัญญา) (2560) พบว่า กระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักพุทธจิตวิทยาเพื่อการตื่นรู้ ประกอบด้วย 1) กระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักพุทธจิตวิทยา 2) กัลยาณมิตรของครูในโรงเรียนวิถีพุทธ และ 3) ภาวการณ์ตื่นรู้ โดยโมเดลที่พัฒนาขึ้น มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการศึกษา เรื่อง รูปแบบประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 9 ของพระจำลอง พิลานันท์ (2563) ในมิติการพัฒนาชุมชน ด้านการวางแผนเชิงกลยุทธ์ เช่น การส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งเสริมการประกอบอาชีพที่สุจริตแก่ประชาชน พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ได้ใช้วงจร “PDCA” ประกอบด้วย วางแผนพัฒนา (P : Plan) ทดลองปฏิบัติตามแผน (D : DO) ตรวจสอบความก้าวหน้า (C: Check) และพัฒนาปรับปรุงต่อยอดอยู่เสมอ (A : Act) เข้ามาขับเคลื่อนให้เกิดประสิทธิผลในการนำนโยบายไปปฏิบัติและบรรลุตามแผนที่ตั้งไว้ จากการศึกษาของพระครูสังฆรักษ์ประจวบ วุฑฒิจาริ (ทุนผลงาม) (2560) พบว่า บทบาทพระสงฆ์โดยพื้นฐานมี 2 ด้าน คือ คັນถุระ และวิปัสสนาธุระ ในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณ จะอยู่ภายใต้กรอบพระธรรมวินัย

หรือใช้พระธรรมวินัยเป็นข้อกำหนด ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ตัวบ่งชี้หลักด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุด อาจเป็นเพราะการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ของพระสงฆ์ที่มีศรัทธาชุมชนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ย่อมทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในการคิดค้น ปรับปรุง และพัฒนาต่อยอดสิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์และเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยขั้นตอน วัฒนธรรม ประดิษฐ์ และคณะ (2561) ได้วิจัย เรื่อง พุทธนวัตกรรมสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดให้เด็กและเยาวชน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างพุทธนวัตกรรมสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดให้เด็กและเยาวชน ส่งผลทางบวกต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใน 4 ด้าน คือ 1) พัฒนากายให้เป็นสุข 2) พัฒนาพฤติกรรมการแสดงออกทางสังคมอย่างมีความสุข 3) พัฒนาจิตใจเข้าถึงความสุข และ 4) พัฒนาปัญญาโดยใช้ความสุขทำสิ่งที่สร้างสรรค์ ชี้ให้เห็นว่า นวัตกรรม มีความสำคัญทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

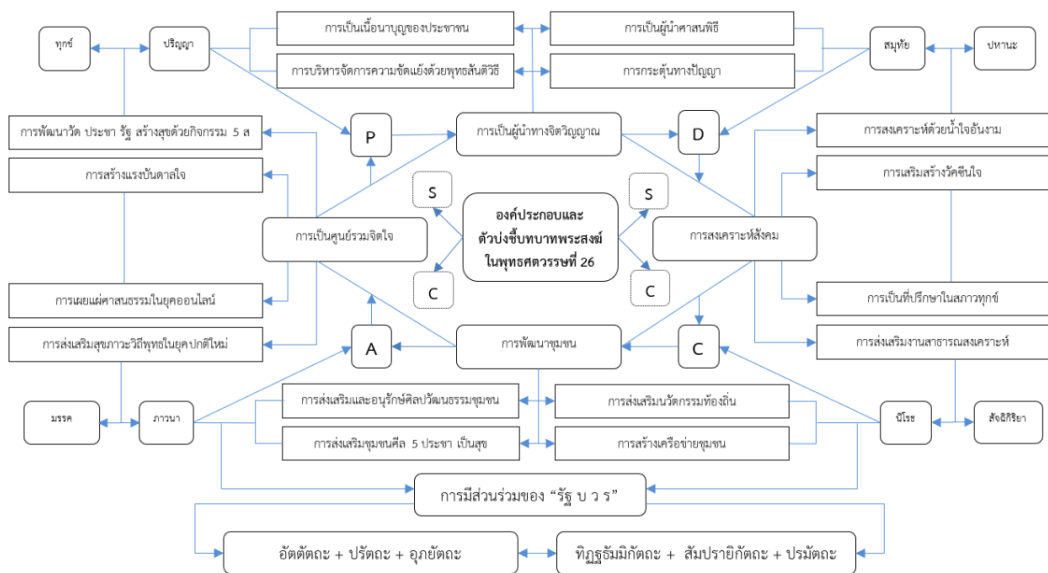
4. มิติการเป็นศูนย์รวมจิตใจ หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงถึง การเป็นตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำทางจิตใจ และเป็นศูนย์กลางของความเคารพศรัทธาพุทธศาสนิกชน ผ่านการปฏิบัติศาสนกิจด้านต่าง ๆ อาทิ ส่งเสริมให้ประเพณีปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้หลัก คือ 1) การพัฒนาวัด ประชา รัฐ สร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส 2) การสร้างแรงบันดาลใจ 3) การเผยแผ่ศาสนธรรมในยุคออนไลน์ และ 4) การส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธในยุคปกติใหม่ โดยรวมมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ตัวบ่งชี้หลักด้านการสร้างแรงบันดาลใจ มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากที่สุด สอดคล้องกับแนวคิดทางทางพระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อว่าการสร้างแรงบันดาลใจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามได้ เห็นได้จากการศึกษาของอัมพร ภาวศุทธิ์ (2563) พบว่า การสร้างแรงบันดาลใจภายในตนเองของพระพุทธเจ้าด้วยความเพียร และโยนิโสมนสิการ โดยมีปัจจัยเชิงสาเหตุจากการอบรมเลี้ยงดูและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีความเชื่อในสังสารวัฏและการแสวงหาทางพ้นทุกข์ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วทรงสร้างแรงบันดาลใจแก่สาวกโดยถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง และประสบการณ์ที่ทรงค้นพบ ทำให้สาวกเกิดความมั่นใจในเป้าหมายจากการมีแบบอย่างหรือบุคคลตัวอย่างในการสร้างแรงบันดาลใจขึ้นภายในตนเอง เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเกิดแรงบันดาลใจ มุ่งมั่นในการทำงานและการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ยังเห็นว่า “แรงบันดาลใจ” เป็นแรงที่สื่อถึงความสุข พลังอำนาจ และความหวัง หากใครมีแรงบันดาลใจในสิ่งใดแล้ว เป็นไปได้ที่การทำงานหรือความสนใจในสิ่งนั้นจะถูกผลักดันให้เกิดความสำเร็จเป็นรูปธรรมค่อนข้างแน่นอน จึงมีแนวโน้มที่คนจะต้องการแรงบันดาลใจเพื่อทำสิ่งที่ใฝ่ฝันหรือต้องการให้เป็นจริง

สำหรับตัวบ่งชี้หลักด้านการส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธในยุคปกติใหม่ พบว่า มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบน้อยที่สุด ทั้งนี้ ความเป็นไปได้ว่า เป็นเรื่องอุบัติการณ์ใหม่ ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด -19) ในปัจจุบัน ส่งผลให้การดำเนินชีวิต

ของพระสงฆ์ต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลาย ๆ ด้าน เช่น ต้องป้องกันตนเอง สวมหน้ากากอนามัย เว้นระยะห่างทางสังคม ล้างมือด้วยสบู่และน้ำสะอาด หรือเจลแอลกอฮอล์ ยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือพิธีกรรมบางอย่างเพื่อป้องกันการปนเปื้อนจากสิ่งแวดล้อม เช่น ไม่เสกน้ำหมาก ขากน้ำมนต์ พ่นน้ำลาย เจิมหน้าผาก บ้าน ร้าน ห้าง รถ เป็นต้น การปรับเปลี่ยนนี้เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ต้องพึงระวังอย่างมาก มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางการกระทำและการใช้ชีวิตประจำวันของพระสงฆ์เพื่อป้องกันการติดเชื้อ องค์ประกอบหลักที่ได้รับการเน้นมากที่สุดคือการป้องกันตนเองและผู้อื่นจากการแพร่ระบาดของเชื้อโรค ซึ่งประกอบด้วยการสวมหน้ากากอนามัย เว้นระยะห่างทางสังคม และการล้างมืออย่างสม่ำเสมอ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและพิธีกรรมอาจเป็นการปรับเปลี่ยนสิ่งที่เป็นปกติในชีวิตประจำวัน เช่น การหลีกเลี่ยงการสวมหน้ากากน้ำมนต์หมาก การพ่นน้ำลายหรือเจิมหน้าผากที่สาธารณะ เป็นต้น การปรับเปลี่ยนนี้เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ต้องพึงระวังอย่างมาก เนื่องจากการรักษาสุขภาพของพระสงฆ์ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องส่วนตัว แต่ยังเกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพของชุมชนทั้งหมดในวัฒนธรรมพุทธที่มีอยู่อย่างกว้างขวาง การสื่อสารและการฝึกฝนเรื่องการป้องกันโรคที่เหมาะสมก็เป็นสิ่งสำคัญที่พระสงฆ์ต้องให้ความสำคัญในยุคปกติใหม่นี้ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาวะของชุมชนในสังคมได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพอย่างสูงสุด สอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาบุญเลิศ อินทปัญโญ และคณะ (2563) นำเสนอว่า การปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในยุคปกติใหม่ (New normal) ได้แก่ การทำวัตรเช้า-เย็น การลงพระปาฏิโมกข์ งานมงคลและอวมงคล การออกบิณฑบาต การมาทำบุญที่วัดของประชาชน การเรียนบาลี นกธรรม แผนกสามัญ และโรงเรียนการกุศลภายในวัด การไปปฏิบัติศาสนกิจนอกวัด รวมถึงการปฏิบัติตนเมื่อต้องเปิดวัดท่องเที่ยวให้ปลอดภัย จะต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น สวมหน้ากากผ้า/หน้ากากอนามัย การรักษาระยะห่างทางสังคม การล้างมือด้วยสบู่และน้ำสะอาด หรือเจลแอลกอฮอล์บ่อย ๆ ไม่สัมผัส ตา ปาก จมูก เป็นต้น นอกจากนี้ พระมหาอำคา วรปัญโญ และยุภาพร ยุภาศ (2564) ยังเห็นว่า การส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธในยุคปกติใหม่ทั้งสุขภาวะทางร่างกาย พฤติกรรม อารมณ์ จิตใจ สังคม และปัญญา มีปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ปัจเจกบุคคล สภาพแวดล้อม การสนับสนุนจาก “รัฐ บ ว ร” และนโยบาย ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทั้งเชิงบวกและเชิงลบต่อพระสงฆ์และประชาชน ทำให้ชุดพฤติกรรมการใช้ชีวิตหลาย ๆ อย่างต้องเปลี่ยนไป จากการศึกษาของพระครูศรีปริยัติวิธาน (พระมหาแมน คุปตรสี/ทองวิจิตรต์) (2563) พบว่า โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด -19) เป็นโรคที่มีการแพร่ระบาดอย่างรวดเร็ว และไม่มีท่าทีว่าจะสงบลง จะต้องศึกษาให้รู้ เข้าใจถึงผลกระทบ สาเหตุ วิธีการป้องกัน และวิธีการรักษาตามแนวทางของอริยสัจ 4 ได้แก่ 1) “ทุกข์” เป็นขั้นแฉ่งปัญหา โดยใช้หลัก “ปริยญา” จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต 2) “สมุทัย” เป็นขั้นวิเคราะห์ และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา โดยใช้หลัก “ปหานะ” จะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป 3) “นิโรธ” เป็นขั้นบอกภาวะที่ปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมาย โดยใช้หลัก “สัจฉิกิริยา” จะต้องชี้ให้เห็นว่าการ

แก้ปัญหาเป็นไปได้ และ 4) “มรรค” เป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขึ้นตอน และรายละเอียด โดยใช้หลัก “ภาวนา” จะต้องลงมือแก้ปัญหา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมสุขภาพให้เป็นสุขในยุคปกติใหม่ได้

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 2 องค์ความรู้จากการวิจัย

สรุปได้ว่า องค์ประกอบและตัวบ่งชี้ด้วยสถิติ Confirmatory Factor Analysis พบว่า องค์ประกอบมี 4 มิติ 16 ตัวบ่งชี้หลัก และ 145 ตัวบ่งชี้ย่อย มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างต่อบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้น จะต้องอาศัยแนวทางของอริยสัจ 4 บุรณการกับังจระ “PDCA – Model” ได้แก่ ทุกข์ (Suffering) คือ ปัญหา โดยใช้ ปัญญา (Comprehended) ทำหน้าที่กำหนดรู้ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เพื่อการวางแผนอย่างเป็นระบบ (P : Plan) สมุทัย (The Cause of Suffering) คือ สาเหตุของปัญหา โดยใช้ปหานะ (Abandonment) ทำหน้าที่แก้ปัญหา โดยการตั้งสมมติฐาน ค้นหาสาเหตุของปัญหา เพื่อนำแผนไปสู่การปฏิบัติ (D : DO) นิโรธ (The Cessation of Suffering) คือ การศึกษาวิธีแก้ปัญหา โดยใช้ สัจฉิกิริยา (Realization) ทำหน้าที่ศึกษาให้รู้ และเข้าใจถึงวิธีการแก้ปัญหา เพื่อตรวจสอบวิธีการหรือแนวทางพัฒนาที่ถูกต้อง (C: Check) และมรรค (The Path Leading to the Cessation of Suffering) คือ วิธีการแก้ปัญหา โดยใช้หลัก ภาวนา (Development) ทำหน้าที่กำหนดแนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาต่อยอดอยู่เสมอ (A : Act) โดย

อาศัยการสนับสนุนจากองค์กรคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน เพื่อขับเคลื่อน “S-S-C-C – Model” ประกอบด้วย การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (S : Spiritual Leadership) การสงเคราะห์สังคม (S : Social Assistance) การพัฒนาชุมชน (C: Community Development) และการเป็นศูนย์รวมจิตใจ (C: Center of Soul) เกิดประโยชน์สูงสุดทั้ง 3 ส่วน คือ 1) ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) พระสงฆ์เข้าใจบทบาทการปฏิบัติสมณกิจส่วนตนที่เชื่อมโยงกับสมณกิจส่วนรวมในการช่วยเหลือสังคม เช่น แปลงพระไตรปิฎกเป็นโลกียทรัพย์เพื่อ “สร้างองค์ความรู้ และนวัตกรรม” และอริยทรัพย์เพื่อช่วยเหลือประชาชนให้พ้นทุกข์ “รัฐ บ ว ร” เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน 2) ประโยชน์สังคม (ปรัตถะ) ประชาชนได้รับความสุขจากการเป็นที่พึ่งของพระสงฆ์ทั้งในยามปกติและยามวิกฤตชีวิต ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ได้แก่ การเป็นที่พึ่งบรรเทาทุกข์ นำปฏิบัติกรรมฐาน บำบัดทุกข์ ได้รับความช่วยเหลือทางกาย และบำรุงขวัญทางใจ 3) ประโยชน์ร่วมกัน (อุภยัตถะ) พระสงฆ์ องค์กรทางศาสนา และทุกภาคส่วนสังคม มีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการทำงานในลักษณะ “จับจุด ก่อไฟ ใส่เชื้อ เกื้อกูล แสงจุดร่วม สวรรจุดต่าง ผสมงาน ผสานใจ” ร่วมมือกันขับเคลื่อนโครงสร้างการพัฒนาประเทศ ด้วยพุทธบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน คือ พุทธศตวรรษที่ 26 และต่อยอดไปสู่อนาคตในพุทธศตวรรษที่ 27, 28, 29 ต่อไป และเกิดประโยชน์อีก 3 ส่วน คือ 1) ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น” มีกำลังอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 อันเป็นเหตุเกื้อหนุนการดำรงสมณกิจให้เกิดปกติสุขทั้งทางโลกและทางธรรม 2) ประโยชน์ในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) ประชาชนเกิดศรัทธา นำหลักธรรมไปปฏิบัติเกิดปัญญาและความสุขมวลรวมร่วมกันในครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (Gross National Happiness : GNH) และ 3) ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ) เป็นรากฐานสำคัญเพื่อก้าวข้ามปัญหาที่เป็นกีดขวางขัดขวางการพัฒนาประเทศไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างสมดุลทั้งทางวัตถุและจิตใจ และก้าวข้ามกับดักมุลรากความชั่วร้าย ที่เกิดจากตัณหา มานะ และทิฐิ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือความสุขจากนิพพาน มีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่เสมอ เพราะปราศจากกิเลส กล่าวโดยสรุป คือ “S-S-C-C – Model” ใช้แนวทาง “อริยสัจ 4 + PDCA – Model” เดินหน้าขับเคลื่อนให้บรรลุ “ประโยชน์ 3 ส่วน” บนฐานความร่วมมือของรัฐบาล สถาบันครอบครัว องค์กรศาสนา และชุมชนทุกภาคส่วน เกิดเป็นพลัง “รัฐ บ ว ร” เข้มแข็งและยั่งยืน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. โมเดลองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ที่สร้างและพัฒนาขึ้น มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ องค์กรคณะสงฆ์ สามารถนำ

องค์ประกอบ 4 มิติ 16 ตัวบ่งชี้หลักและ 145 ตัวบ่งชี้ย่อย ไปใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนบทบาทพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

2. องค์คณะสงฆ์ ควรมีมาตรการในการพัฒนาองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทชุมชน สังคมที่เปลี่ยนไปภายใต้กรอบกฎหมาย จารีตประเพณี กฎมหาเถรสมาคม และพระธรรมวินัย

3. องค์คณะสงฆ์ ควรนำองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ไปเป็นเกณฑ์หรือตัวบ่งชี้ในกำหนดนโยบาย กิจกรรม แผนงาน เชิงบูรณาการร่วมกับชุมชน และสังคม ที่สอดคล้องกับบทบาทพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติศาสนกิจส่วนตน และส่วนรวม ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในระดับประเทศและระดับโลก

ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยต่อยอดเจาะลึกในแต่ละองค์ประกอบ ตัวบ่งชี้หลัก และตัวบ่งชี้ย่อย บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ในด้านต่าง ๆ เพื่อกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ สนับสนุนการดำเนินการได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชุมชนและบริบทสังคมโลกที่เปลี่ยนไป

2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 26 ในทุกระดับชั้นยศ ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด เป็นต้น

3. ควรมีการวิจัยเชิงสหสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบและตัวบ่งชี้บทบาทพระสงฆ์ที่เป็นภาพรวมของคณะสงฆ์ทั้งประเทศ เนื่องจากบทบาทพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีบริบทที่แตกต่างกันในบางประเด็น แต่เหมือนกัน คือ บทบาทภายใต้กรอบกฎหมาย จารีตประเพณี กฎมหาเถรสมาคม และพระธรรมวินัย เพื่อนำข้อค้นพบไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์ และคณะ. (2561). *พุทธนวัตกรรมสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดให้เด็กและเยาวชน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ไข่มุก อุทาวลี. (2537). *การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ในระยะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม. (2560). *แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ปี 2560 – 2561*. สืบค้น 18 ตุลาคม 2564, จาก

<http://www.buddhism4.com/web/download/communication-reform-project-final-communication.pdf>.

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2554). *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*. กรุงเทพฯ: ดวงแก้ว.
- ณัชพล ศิริสวัสดิ์. (2564). การศึกษาเครือข่ายงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19). *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10,(3), 265-277.
- เดชทัต ปักขานัย และชัช จุลราช. (2563). ความเสื่อมในอดีตและอนาคตของศีลธรรม. *วารสาร ศรีล้านช้างปริทรรศน์*, 6(1), 114-124.
- นิภาภรณ์ แสงสว่าง และคณะ. (2557). *สังฆะเพื่อสังคม: บทเรียนบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาวะชุมชนและสังคม*. นนทบุรี: พี.ซี.เค. ดีไซน์ จำกัด.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2561). *การจัดการเชิงพุทธ 5G*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประทีป พิฆทองกลาง. (2556). *รูปแบบการปรึกษาเชิงพุทธตามหลักกัลยาณมิตร (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2557). *พุทธธรรมกับสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 31). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน จำกัด.
- ประสิทธิ์ กุลบุญญา. (2557). ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 5(1), 19-40.
- พระครูประโชติรัตนกร รตนโชโต (น้อยศิริสุข). (2558). *สันติภาพเชิงพุทธ: แนวคิดและบทบาทการสร้างสันติภาพของพระสงฆ์ไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิมลปัญญานุกุต (บุญทา อินต๊ะปัญญา). (2560). *กระบวนการพัฒนาดนตามหลักพุทธจิตวิทยาเพื่อการตื่นรู้* (ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูศรีปริยัติวิธาน (พระมหาแมนคุปตรสี/ทองวิจิตร). (2563). ความคิดเห็นของประชาชนต่อการป้องกันและรักษาโรคติดเชื้อโควิด-19 ตามหลักอริยสัจ 4. *วารสารศิลปะการจัดการ*, 4(3), 521-536.
- พระครูสมุห์ไพฑูรย์ สิริภทโท, พระมหาเกษญา กิตติโสภณ และพระปลัดระพิน พุทธิสาโร. (2564). *รูปแบบการจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในจังหวัดนครปฐม*. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(1), 150-159.

- พระครูสังฆรักษ์ประจวบ วุฑฒิจาริ (ทุนผลงาม). (2560). *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมจังหวัดเชียงใหม่* (ดัชนีพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระจำลอง พิลานันท์. (2563). *รูปแบบประสิทธิผลการบริหารคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 9* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2530). *สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพานิชย์.
- _____. (2538). *พุทธศาสตร์กับการแนะแนว*. กรุงเทพฯ: กองทุนคุณธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม.
- พระพุทธิสาสน์ พานิชโกไคยนันท์. (2561). *รูปแบบพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ไทยในศตวรรษที่ 21* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ และคณะ. (2563). *คู่มือการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในยุค New Normal*. กรุงเทพฯ: หจก.นิติธรรมการพิมพ์.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากกร). (2547). *รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่* (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอำคา วรปญโญ และยุภาพร ยุภาศ. (2564). การส่งเสริมสุขภาวะวิถีพุทธในความปกติใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 6(2), 455-469.
- พระราชปัญญารังษี (วีระเวส พาเจริญ). (2553). *บทบาทที่คาดหวังและที่เป็นจริงของพระสงฆ์ไทยที่มีผลต่อความยึดมั่นในศาสนาของพุทธศาสนิกชน* (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาการบริหาร กลุ่มวิชาพัฒนาสังคม). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยปทุมธานี.
- พระราชวรเมธี และคณะ. (2560). *แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา 2560 – 2564 การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระสุภาพ สุภาโว. (2561). *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่ตำบลยางค้อม อำเภอฟิปปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช*. *วารสารมหาจุฬานาครทรรค์*. 5(3), 655-671.
- พุทธทาสภิกขุ. (2544). *คำสอนผู้บวชพรชาเดียว* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.). (2551). ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). การพัฒนาที่ยั่งยืน. สืบค้น 22 ตุลาคม 2564, จาก <https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/26-SustainAbleDevelopment.pdf>
- _____. (2562). พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง) (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพฯ: ม.เอเซียอาคเนย์.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2563). สรุปผลสำรวจจำนวนพระภิกษุ สามเณร ประจำปี 2563 ที่มีอายุ 1 พรรษาขึ้นไป (ภาค 10). กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม กลุ่มกิจการคณะสงฆ์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2560). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). เผยผลสำรวจสถานะทางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพจิต. สืบค้น 20 ตุลาคม 2564, จาก <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/News/2561/N21-09-61-1.aspx>.
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2560). Thailand 4.0 ขับเคลื่อนอนาคตสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน. สืบค้น 19 ตุลาคม 2564, จาก <https://spm.thaigov.go.th/FILEROOM/spm-thaigov/DRAWER004/GENERAL/DATA0000/00000368.PDF>
- สุนทรพจน์ ดำรงค์พานิช. (2555). โปรแกรม Mplus กับการวิเคราะห์ข้อมูลทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. (2563). โลกเปลี่ยน คนปรับ หลุดจากกับดัก ขยับสู่ความยั่งยืน. สืบค้น 20 ตุลาคม 2564, จาก <https://drive.google.com/file/d/1AmaGwWGnLV6aS2AM7RCRX5bixKANLQN4/view>.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2540). พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์.
- โสรัช โพธิ์แก้ว. (2534). จิตศึกษากับชีวิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2540). แนวคิดจิตวิทยาการศึกษาและทักษะจากประสบการณ์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมพร ภาวศุทธิ. (2563). กระบวนการสร้างแรงบันดาลใจในพุทธศาสนา. วารสารสังคมศาสตร์ และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(3), 353-367.
- Best, J.W. (1981). *Research in Education* (3rd ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice. Hall Inc.

Costello, A.B. & Osborne, J.W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment Research and Evaluation*, 10(7), 1-9.

